

प्रस्कण्वः काण्वः। सूर्यः(११-१३ रोगघ्न्य उपनिषदः, १३ अन्त्योऽर्धर्चः द्विषद्वश्च)। गायत्री, १० - १३

अनुष्टुप्

उ॒दु॒ त्यं जा॒तवे॒दसं दे॒वं वह॑न्ति के॒तवः॑ । दृ॒शे वि॒श्वाय॑ सूर्य॑म् ॥ १ ॥०५० ॥०१

त्यम्- तम् । जातवेदसम्- जातविद्यमग्निभूतम् । सूर्य- सवितारम् । देवम्- द्योतनशीलम् । विश्वाय- सर्वेषाम् । दृशे- दर्शनाय । केतवः- प्रज्ञाः । उद्वहन्ति ॥१॥

अ॒प॒ त्ये ता॒यवौ॑ यथा॒ नक्ष॑त्रा यन्त्य॒क्तुभि॑ । सू॒राय॑ वि॒श्वच॑क्षसे ॥ १ ॥०५० ॥०२

त्ये- भवदागमने । विश्वचक्षसे- सर्वदशिनि । सूराय- ज्ञानिने । अक्तुभिः- निशाभिः । नक्षत्रा- नक्षत्राणि । यथा तायवः- यथा तस्करास्तथा । तायुशब्दस्तस्करनामसु पठितः । अप यन्ति- अपगच्छन्ति । दैवप्रज्ञाऽऽविर्भावानन्तरं मनुष्यप्रज्ञान्तर्धानमत्रोच्यते । अत्र सनक्षत्रा निशा मनुष्यप्रज्ञा ॥२॥

अ॒दृ॒श्रम॑स्य के॒तवो॒ वि र॒श्मयो॒ जनाँ॑ अनु॒ । भ्राज॑न्तो अ॒ग्नयो॑ यथा ॥ १ ॥०५० ॥०३

अस्य- आत्मसूर्यस्य । केतवो रश्मयः- चिद्रश्मयः । जनान् । अनु- अनुक्रमेण । अदृश्रम्- प्रेक्षन्ते । दृशिर् प्रेक्षणे । यथा अग्नयः- पावका इव । भ्राजन्ते- शोभन्ते ॥३॥

त॒रणि॑र्वि॒श्वदर्श॑तो ज्योति॒ष्कृद॑सि सूर्य॑ । वि॒श्वमा॑ भा॒सि रो॒चन॑म् ॥ १ ॥०५० ॥०४

सूर्य- आत्मन् । तरणिः- त्वं तारयिता । विश्वदर्शतः- विश्वस्य दर्शनीयः । दर्शनस्य विद्यार्थत्वाद्ध्येतव्य इति भावः । ज्योतिष्कृदसि- द्योतकोसि । विश्वम्- सर्वम् । रोचनम्- यथा प्रकाशमानं भवति तथा । आभासि- समन्तात् प्रकाशयसि ॥४॥

प्रत्यङ्देवानां विशः प्रत्यङ्मुदेषि मानुषान् । प्रत्यङ्विश्वं स्वर्दृशे ॥ १ ॥०५० ॥०५

प्रत्यक् । देवानां विशः- देवप्रजाः प्रति । उदेषि । मानुषान्- मनुष्यान् प्रति । प्रत्यक् । विश्वं स्वर्दृशे- व्याप्तस्वदर्शनाय । उदेषि ॥५॥

येना पावक चक्षसा भुरण्यन्तं जनां अनु । त्वं वरुण पश्यसि ॥ १ ॥०५० ॥०६

पावक- शोधक । वरुण- वरणीय । त्वम् । येन- यया । चक्षसा- दृष्ट्या । जनान्- मनुष्यान् । भुरण्यन्तम्- पोषयन्तम् । अनु पश्यसि । तां दृष्टिं स्तुमः ॥६॥

वि द्यामैषि रजस्पृथ्वहा मिमानो अक्तुभिः । पश्यञ्जन्मानि सूर्य ॥ १ ॥०५० ॥०७

सूर्य- आत्मसूर्य । अक्तुभिः- निशाभिः मनुष्यप्रज्ञाभिः । अहा- दैवप्रज्ञाः । वि- विशेषेण । मिमानः- निर्माणं कुर्वन् । जन्मानि- जातानि । पश्यन् । द्याम्- चिदाकाशम् । एषि- गच्छसि ॥७॥

सप्त त्वा हरितो रथे वहन्ति देव सूर्य । शोचिष्केशं विचक्षण ॥ १ ॥०५० ॥०८

विचक्षण- विशेषेण प्रकाशयितः । सूर्य । शोचिष्केशम्- दीप्तकेशम् । त्वा- भवन्तम् । सप्त हरितः- सप्ताकर्षणशक्तिसंपन्ना वर्णाः । रथे- लक्ष्यप्रापकगतिप्रतीकवाहने । वहन्ति- प्रापयन्ति ॥८॥

अयुक्त सप्त शुन्ध्युवः सूरौ रथस्य नत्स्यः । ताभिर्याति स्वयुक्तिभिः ॥ १ ॥०५० ॥०९

सूरः- सूर्यः । रथस्य- स्ववाहनस्य । नप्त्यः- अपातयिष्यः । शुन्ध्यवः- शोधिकाः । शुन्ध विशुद्धौ ।
सप्त । अयुक्त- योजितवान् । स्वयुक्तिभिः- स्वकीययोजनसंबद्धाभिः । ताभिः । याति- गच्छति ॥९॥

उद्वयं तमसस्परि ज्योतिष्यन्त उत्तरम् ।

देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥ १ ॥०५० ॥१०

वयम् । तमसस्परि- अन्धकारमज्ञानमतिक्रम्य । उत्तरम्- उत्कृष्टतरं । ज्योतिः- ज्ञानमयं ज्योतिः ।
पश्यन्तः । देवत्रा- देवेषु । सप्तम्यर्थे त्राप्रत्ययः । देवम् । उत्तमं ज्योतिः । सूर्यम् । अगन्म-
प्राप्तवन्तः । आत्मैव साधनं साध्यमिति भावः । आत्मदर्शनं तदनुसन्धानं साधनम् । आत्मप्राप्तिः
साध्यम् ॥१०॥

उद्यन्नद्य मित्रमह आरोहन्नुत्तरां दिवम् ।

हृद्रोगं मम सूर्य हरिमाणं च नाशय ॥ १ ॥०५० ॥११

शुकेषु मे हरिमाणं रोपणाकासु दध्मसि ।

अथो हारिद्रवेषु मे हरिमाणं नि दध्मसि ॥ १ ॥०५० ॥१२

मित्रमह- महास्नेहसंपन्न । सूर्य । अद्य- इदानीम् । उद्यन्- उदयन् । उत्तरां दिवम्-
उत्कृष्टतरमाकाशम् । आरोहन्- उद्गच्छन् । मम । हृद्रोगम् । हरिमाणम्- विषबाधया शरीरे स्थितं
हरिद्वर्णं च । नाशय । मे- मम । हरिमाणम्- हरिद्वर्णम् । शुकेषु । रोपणाकासु- शारिकासु । नि
दध्मसि- स्थापयामः । अथो- अपि च । हारिद्रवेषु- हरितालद्रुमेषु । दध्मसि । तेष्वेव स वर्णः
साधुर्भवति ॥११-१२॥

उद॒गाद॒यमा॒दित्यो॒ विश्वे॑न॒ सह॑सा स॒ह।

द्वि॒षन्तं॒ मह्यं॑ र॒न्धय॑न्मो अ॒हं द्वि॒षते॒ रध॑म्॥ १ ॥०५० ॥१३

विश्वेन- सर्वया । सहसा- सहनशक्त्या । अयम्- एषः । आदित्यः- अखण्डप्रकृतिजः । उदगात्- उदयं प्राप्तवान् । अहं । मह्यम्- मम । द्विषन्तम्- द्वेषिणम् । रन्धयन्- हिंसन् । द्विषते- द्वेषिणे । रधम्- संसिद्धिम् । मो- न करिष्यामि । रध हिंसासंराद्धयोः ॥१३ ॥

Dr. Rangraha